

Drago Đurić

SVEDOČANSTVA O NAJRANIJOJ GRČKOJ FILOZOFIJI

*APSTRAKT: Po svemu sudeći, sva dela ranih grčkih filozofa su zauvek izgubljena. Sve što znamo o njihovim učenjima dugujemo svedočanstvima koja su sačuvana u spisima kasnijih mislilaca. Danas nije moguće ozbiljno razmatrati najstariju grčku filozofiju bez konsultovanja studija koja se bave svedočanstvima o toj filozofiji. Ovde ćemo posvetiti pažnju tim svedočanstvima, njihovom značaju, klasifikaciji, istoriji njihovog istraživanja, kao i stanju tih istraživanja danas. Kada je reč o klasifikaciji žanrova svedočanstava, mi ćemo svaki od njih ilustrovati najrepresentativnijim predstavnicima. Centralnu ulogu u istoriji ovih istraživanja odigrao je Herman Dils. Mi ćemo naznačiti značaj i dostignuća njegovog istraživanja, reći nešto o njegovim prethodnicima i sledbenicima, kao i o današnjem preispitivanju njegovih grandioznih dela *Doxographi Graeci* and *Die Fragmente der Vorsokratiker*.*

KLJUČNE REČI: Rani grčki filozofi, svedočanstva, Herman Dils, Aetije, Teofras, Aristotel.

Uvod

Studenti filozofije se sa najranijom grčkom filozofijom obično susreću već u prvom semestru studija. Sa osnovnima učenja ovih filozofa oni se obično upoznaju posredstvom posebno priređenih zbirki svedočanstava ili preko istorijskih pregleda koji obiluju ovim svedočanstvima. Najpoznatije i danas najčešće u nastavi korišćene takve zbirke su: *Die Fragmente der Vorsokratiker* (*Fragmenti predsokratovaca*), koju je priredio Herman Dils (Diels, H.), a potom donekle redigovao Valter Kranc (Kranz, W.),¹ i *The Presocratic Philosophers*, koju su najpre priredili Kirk (Kirk, G. S.) i Rejven (Raven, E. J.), a zatim redigovao Skofild (Schofield, M.).² Iako ove zbirke sadrže osnovne informacije o izvorima iz kojih su crpljena svedočanstva o učenjima najranijih grčkih filozofa, retko se detaljnije govori o načinu na koji su svedočanstva o tim učenjima dospela do nas. Mi ćemo ovde reći nešto više o izvorima na kojima su zasnovane ove i njima slične zbirke svedočanstava, kao i o

1 Diels, H./Kranz, W., 1985, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zurich/Hildesheim: Weidmann.

2 Kirk, G. S./Raven, E. J./Schofield, M., 1982, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge: Cambridge University Press.

načinu na koji su ta svedočanstva dospela do nas danas. Takođe, nešto ćemo reći i o istoriji proučavanja ovih svedočanstava.

Sudbina rukopisa

Po svemu sudeći sve što su napisali najraniji grčki filozofi zauvek je izgubljeno. Svedočanstva o njihovim učenjima dugujemo sačuvanim spisima drugih autora. Ta svedočanstva su u najvećoj meri fragmentarna, a stepen njihove pouzdanosti zavisi od načina i konteksta njihove prezentacije. Sva pouzdanija svedočanstva o najranijoj grčkoj filozofiji potiču iz vremena koje je ranije od početka šestog veka nove ere. Međutim, i sami spisi u kojima su sačuvana ta svedočanstva često su samo delimično očuvani. Neki od njih takođe su izgubljeni. Poznato Teofrastovo delo *Mnjenja fizičara*, na primer, kao i Aetijeva *Placita* – a oba dela smatraju se izuzetno važnim za naše znanje o učenjima najranijih grčkih filozofa – mogu se samo delimično rekonstruisati. O tome kako se obrazlaže hipoteze da su ta dela postojala, o odnosu tih dela prema drugim svedočanstvima, kao i o njihovom značaju, reći ćemo nešto više kasnije.

Za gubitak spisa najraniji grčkih filozofa, kao i za gubitak kasnijih svedočanstava o tim spisima navodi se više razloga. Pošto je opstanak ovih dela zavisio od njihovog umnožavanja stalno novim prepisivanjem, a to prepisivanje zavisilo od interesa za pojedina dela, onda izgleda da su nestala ona dela za koja više nije bilo interesa. Ukoliko dela nisu bila prepisivana ona bi propadala i usled lošeg kvaliteta samog materijala na kojem su bila pisana. Obim u kojem su sačuvana Platonova i Aristotelova dela objašnjava se činjenicom da su ona bila stalni predmet izučavanja, pa onda i predmet prepisivanja i umnožavanja. Sasvim je jasno da su ona dela koja su umnožavana u veći broj primeraka imala veću šansu da prežive.

Više je istorijskih događaja koji su uticali na nestanak svih primeraka rukopisa nekih dela. Pomenimo samo dve stvari. Po svemu sudeći, u Atini su, u antičko klasično, predrimsko doba, postojale tri zbirke tekstova: zbirka koju je posedovala Platonova Akademija, zbirka koju su imali naslednici Aristotela u njegovoj školi (poznato je da je Aristotel imao biblioteku koju je predao Teofrastu, svom nasledniku na čelu škole) i zbirka koju je posedovala epikurovska škola. Izgleda da ni jedna od tih zbirki rukopisa nije preživela Sulin napad na Atinu 86. godine p. n. e. Narочito značajna stvar događala se između drugog i četvrtog veka nove ere, pošto se tada promenio medijum pisanja. U to vreme su papirusni svici zamenjeni nečim što liči na današnje knjige. Što zbog same knjiške forme, što zbog boljih materijala, spisi koji su bili preneseni na taj medijum imali su mnogo veće šanse da se očuvaju. Pošto su u to vreme tekstove sa starog medija prepisivani na novi, nije teško zamisliti da su spisi od interesa bili prepisivani u većem broju primeraka, a oni koji trenutno nisu bili konjuktorni, ili nisu prepisivani uopšte ili su prepisivani u malom

broju primeraka. Međutim, dogodilo se i to da su neki spisi sačuvani zahvaljujući prirodnoj katastrofi. Naime, jedan broj spisa je pronađen u jednoj vili blizu Herkulanimu. Spisi su sačuvano tako što je vilu zatrpao katastrofalna erupcija vulkana Vezuv koja se dogodila 79. godine nove ere.

Dela kojima su se služili učenici, a koju su preporučivali i studirali učitelji, prepisivana su u većem broju primeraka. Kada je reč o helenističkom periodu, selekcija tih dela zavisila je od toga kojoj filozofskoj školi su pripadali učitelji i njihovi učenici. Neka dela koja nam svedoče o najranijoj grčkoj filozofiji su verovatno sačuvana zahvaljujući činjenici da su bila od interesa pojedinim religijskim denominacijama. Dobro su očuvana, na primer, dela Filona Aleksandrijskog (jevrejskog mislioca koji je živeo na prelazu stare i nove ere). Razlog za to se može pronaći u činjenici da su hrišćanski mislioci u njima videli uzor za svoju teologiju. Na taj način su sačuvana i neka svedočanstva o najranijoj grčkoj filozofiji koja se nalaze u tim delima. Slično stvar stoji i sa kasnijom islamskom tradicijom.

Svedočanstva sačuvana u delima kasnijih filozofa

Prva vrsta takvih svedočanstva su, na primer, Platonova, a posebno Aristotelova dela, kao i spisi Seksta Empirika, Cicerona, Seneke, Plotina itd. Kada pominjemo spise ovih filozofa, kao i njima slične spise drugih filozofa, onda imamo u vidu njihova dela u kojima se razmatra neko posebno pitanje, a kao predložak ili kao deo metodološkog postupka njihovih istraživanja navode se i misli njihovih prethodnika o tom istom pitanju. Više Platonovih dijaloga naslovljeno je imenima prethodnika. Dijalozi u tim delima počinju obično tako što najpre Sokratov sagovornik izloži srž nekogog učenja, pa se potom prelazi na sistematsko razmatranje. Na primer, izlaganjem Parmenidovog i Zenonovog, kao i elejskog učenja uopšte, počinje dijalog koji nosi naslov *Parmenid*.

Naročito značajan primer ove vrste svedočanstava su Aristotelova dela: *Fizika*, *Metafizika*, *O duši* kao i većina drugih. On u ovim delima postupa na sledeći način: prvo postavlja predmet kojim će se u delu baviti kao i osnovne probleme vezane uz izlaganje tog predmeta, potom izlaže učenja prethodnika o tom predmetu, a zatim prelazi na sistematsko bavljenje tim predmetom. Aristotel na taj način postupa u većini svojih spisa. Sem tog shematskog mesta, on neke misli prethodnika iznosi i u sistematskom delu izlaganja. Aristotel, na primer, u *Alfa* knjizi svoje *Metafizike*, najpre razmatra pitanje o uslovima za filozofiju, njenim zadacima, razlikama između filozofije i drugih nauka i sl. Na kraju tog razmatranja dolazi do zaključka da se znanje u filozofiji, kao i znanje u drugim naukama zasniva na znanju uzroka. Kada je reč o filozofiji, njena zadatak sastoji se u otkrivanju krajnjih uzroka. On potom uočava da postoje različite vrste uzroka i to: *eficijentni*, *materijalni*, *formalni* i *finalni* uzrok. Ova klasifikacija uzroka služi mu za klasifikaciju stanovišta naj-

ranih grčkih filozofa. Polazeći od te klasifikacije on kaže da je većina starih mislilaca smatrala da je *arhe* ili krajnji uzrok svih stvari neki materijalni uzrok.³ On potom izlaže stanovišta nekih od tih filozofa – Talesovo, Anaksimеноvo, Heraklitovo kao i druga monistička stanovišta – a onda prelazi na mislioce koji su zastupali pluralizam materijalnih uzroka. Nakon toga navodi pitagorejsko učenje, u kojem se po njemu mešaju materijalni i formalni uzroci.⁴ Aristotel na sličan način postupa i u *Fizici*, samo što se tu više bavi klasifikacijom mogućih stanovišta, a manje ilustracijom tih stanovišta mislima pojedinih prethodnika.

Diogen Laertije nam svedoči da je Aristotel napisao veći broj monografija o učenjima pojedinih filozofa koji mu prethode: na primer, jednu knjigu *O pitagorejcima*, tri knjige *O Arhitinoj filozofiji*, knjigu *Protiv Zenonovog učenja*, knjigu *Protiv Ksenofanovog učenja*, zatim knjige protiv Melisa, Gorgije itd.⁵ Sačuvani su samo manji fragmenti ovih dela. Neki misle da se Aristotel tako ujedno spremao za izlaganje svojih sistematskih dela i za navođenje stanovišta prethodnika u tim delima.⁶ Po svemu sudeći većina ovih dela nisu imala puko istorijografski karakter, nego su pisana u argumentativno-polemičkom stilu. O tome nam svedoče naslovi koji počinju rečju “*Protiv*”.

Kada je reč o Aristotelovim (i Platonovim) svedočanstvima o filozofiji prethodnika, mi u njihovim delima ne nailazimo ni na šta što bi nam sugerisalo da je tu reč o doslovnom tekstualnom navođenju misli autora o čijem se učenju svedoči – ta učenja se najčešće parafraziraju. Njihovo pominjanje učenja prethodnika nema za cilj nikakve istoriografske ili istorijsko-filozofske pretenzije, već navođenje učenja prethodnika predstavlja sastavni deo njihove filozofske metodologije. Platon je smatrao da naše filozofiranje more započeti iznošenjem nekog mnjenja, nekog manje-više opšteprihvaćenog gledišta o predmetu rasprave u nekom od dijaloga. Tek nakon toga može započeti putovanje ka znanju koje se najčešće odvija tako što se to početno mnjenje koriguje Sokratovim navođenjem kontraprimera. Aristotel postupa na sličan način. On misli da do istinitog znanje možemo doći tako što ćemo početi od onoga što je “prvo za nas”, kako bismo potom došli do onoga što je “prvo po prirodi”. To što je prvo za nas jesu zapravo mnjenja. Aristotel klasifikuje ova mnjenja, i smatra da ona mogu biti izraz onoga što misle svi ili onoga što misli većina ili onoga što misli većina učenih.

Ne samo opisanom načinom upotrebe stanovišta prethodnika u svojim delima, nego i predlozima metodologije za klasifikacije, kao i predlozima koji se tiču tehnike grafičkog prikazivanja pogodne za poređenje tih stanovišta ili mnjenja,

3 Aristotle, *Met.* 983b 6-7.

4 Aristotle, *Met.* 989 b 29 – 990a 32.

5 Diogen Laertije, 1979, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, Beograd: BIGZ, V, 25-26.

6 Mansfeld, J., 1999, „Sources“, in: *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*, ed. Long, A. A., Cambridge: Cambridge University Press, p. 28.

Aristotel je imao značajan uticaj na način na koji su kasniji mislioci postupali u svojim pokušajima da predstave stanovišta ranijih grčkih filozofa. Iako se izvesne sugestije te metodologije i tehnike mogu naći i na drugim mestima njegovog obimnog opusa, on ih najsystematskije izlaže u prvoj knjizi *Topike*. Evo šta on tu kaže: “Dakle, mnjenja se moraju razvrstati prema tome da li ih zastupaju svi ili većina ili stručnjaci ... Trebalo bi da sačinimo izbor [mnjenja ili učenja] iz postojeće literature i stavimo ih u posebne liste koje se tiču svakog pojedinačnog roda, da ih upišemo u odvojena poglavlja, na primer, o dobru ili o živim bićima – i, recimo, o dobru kao celini, počinjući sa: šta je nešto? Trebalo bi popisati mnjenja individua, na primer, Empedoklovo (koje bi predstavljalo mnjenje učenog), koji je rekao da postoje četiri elementa [od kojih su sastavljena sva] tela. Grubo govoreći, postoje tri vrste stavova i problema: jer, neki su etički, drugi fizički, a neki logički. Etički su takvi kao, na primer, da li bi neko trebalo da sluša svoje roditelje ili zakon, ako su u sukobu; logički, na primer, da li je znanje suprotnosti isto ili nije isto, fizički, na primer, da li je kosmos večan ili nije. Isto se odnosi i na druge probleme.”⁷

Na osnovu poslednjeg što je gore rečeno mogla bi se objasniti činjenica da je Teofrast, Aristotelov učenik i naslednik na čelu škole, svojoj doksografiji dao naslov *Mnjenja fizičara*. Ne bi bilo suviše neodmereno tvrditi da gore prikazani Aristotelov metod za izlaganje stanovišta prethodnika nije samo uticao na Teofrasta, nego, neposredno ili posredno, preko Teofrasta, i na ostale antičke doksografije, kao i na druge vrste svedočanstava.

Kao predstavnika ove vrste literature u kojoj nam se svedoči o učenjima ranih grčkih filozofa, navešćemo još samo skeptičara Seksta Empirika (oko 160 – 210). On, na primer, u svom delu *Obrisi pironizma* donosi svedočanstva na najmanje dva načina. U jenom slučaju, u prvoj knjizi, najpre iznosi osnovne stavove skepticizma, a potom, recimo, razmatra pitanje po čemu se Heraklitovo ili Ksenofanovo gledište razlikuje od skeptičkog, da bi onda prešao na skeptičarsku kritiku tih stanovišta.⁸ U drugom slučaju on, razmatrajući, na primer, pitanje materijalnih ili hiletičkih principa najpre navodi Talesovo, Anaksimandrovo, Anaksimenovo, Ksenofanovo i druga stanovišta, pa potom prelazi na njihovu kritiku sa skeptičarskog stanovišta.⁹ Slično postupa i u slučaju pitagorejaca, onda kada razmatra pitanje broja.¹⁰ Kada je reč o knjizi Seksta Empirika *Protiv učenjaka*, on, recimo, u poglavlju koje nosi naslov *Protiv logičara*, nakon toga što izloži svoje ili skeptičko gledanje na određeno pitanje, izlaže stanovišta ranijih filozofa. Na primer, pošto prikaže skeptičko

7 Aristotle, *Top.* 105a 34 – b 25.

8 Sextus Empiricus, 2000, *Outlines of Scepticism*, Cambridge: Cambridge University Press, I, 210, 223.

9 Sextus Empiricus, 2000, III, 30-37.

10 Sextus Empiricus, 2000, III, 151-167.

gledanje na problem kriterijuma, on prelazi na predstavljanje prethodnih gledanja na isti problem. Gledišta prethodnih filozofa klasifikuje na ona u kojima se negira postojanje kriterijuma istinitosti, i ona u kojima se zastupa neka vrsta kriterijuma za istinitost.¹¹ Zanimljivo je primetiti da jednu te istu Ksenofanovu tvrdnju svrstava u obe grupe gledišta.¹² Taj neočekivani postupak implicitno je opravdan različitim tumačenjem istog teksta. Na ovom mestu nećemo posebno navoditi mnoge druge filozofe, koji su u svojim filozofskim delima, u vrlo različitim kontekstima, sačuvali svedočanstva o najranijim filozofskim učenjima.

Svedočanstva sadržana u delima komentatora

Drugi izvor svedočanstava koji ćemo ovde pomenuti predstavljaju komentari Platonovih, a naročito Aristotelovih dela nastali u tzv. helenizmu, pretežno od strane neoplatoničarskih filozofa. Najbolji primeri za to su Simplikijevi komentari Aristotelovih dela i Proklovi komentari Platonovih dela, mada ne bi trebalo zanemariti ni komentare Filopona Aleksandrijskog, Aleksandra Afrodizijskog, Temistijeve i Amonijeve komentare itd. U tim komentarima se neretko predsravljaju i učeja najranijih grčkih filozofa. Naročito veliki broj svedočanstava o najranijoj grčkoj misli dugujemo Simplikijevim komentarima Aristotelove *Fizike*, *Metafizike*, kao i dela *O nebu*. On je izgleda imao dobru biblioteku tako da na više mesta ne prepričava niti parafrazira ta učenja nego ih sasvim doslovno navodi. Govoreći, na primer, o Parmenidu, Simplikije, pre navođenja jednog odlomka iz njegove poeme, piše sledeće: “Redova Parmenidovog *O jednom biću* nema mnogo, i ja ću ih radije dodati ovom komentaru kao potvrdu onoga što kažem i zbog toga što je knjiga retka”.¹³ Mada stari nisu imali današnje simbole kojima se nedvosmisleno označava doslovno prenošenje reči iz spisa drugih autora, kontekst nam sasvim jasno ukazuje na to da je tu reč o doslovnom navođenju.

Za razliku od Simplikijevih komentara, u kojima se bezrezervno brani učenje velikog učitelja, to nije slučaj sa komentarima, na primer, Jovana Filopona (490 – 570). On se, kao preobraćenik u hrišćanstvo, trudi da ospori mnoge elemente učenja slavnog filozofa, pa je njegovo polemičkim žarom obuzeto izlaganje siromašnije i manje pouzdano u pogledu svedočanstava o učenjima najranijih grčkih filozofa.

Kada je reč o Proklu onda bi najpre trebalo imati u vidu njegov komentar Platonovog dijaloga *Parmenid*, u kojem se nalaze neke jedinstvene informacije o

11 Sextus Empiricus, 2005, *Against the Logicians*, ed. Bett, R., Cambridge: Cambridge University Press, I, 46-260.

12 Sextus Empiricus, 2005, I, 49-50, I, 110.

13 Simplicius, *in Phys.* 144, 26.

Parmenidovom učenju. Slično stvar stoji i sa Proklovim komentarom Platonovog *Timaja*. Neka naša saznanja o najranijim grčkim filozofima dugujemo i Proklovom komentaru prve knjige Euklidovih *Elementa*. Samo u ovom njegovom komentaru su nam, na primer, sačuvana neka svedočanstva o Talesovim dostignućima u geometriji.¹⁴ Međutim, ne bi trebalo zanemariti činjenicu da su mnoga od ovih svedočenja višestruko posredovana, te da njih i izvorno delo ponekad deli vreme duže od jednog milenijuma. Simplikije, najznačajniji Aristotelov komentator i jedan od najznačajnijih izvora svedočanstava o učenjima najranijih grčkih filozofa uopšte, svoje komentare piše početkom šestog veka nove ere, dok se svedočenja odnose na učenja filozofa koji su živeli u šestom veku pre nove ere. To se odnosi i na neka dela koja spadaju u druge vrste izvora o kojima ovde govorimo.

Doksografska dela

Treći i verovatno najznačajniji izvor naših znanja o najranijim grčkim filozofima predstavljaju spisi koje je Herman Dils (Diels, H.) nazvao doksografijama.¹⁵ Reč je o prvim spisima posvećenim isključivo, ili skoro isključivo, predstavljanju učenja drugih filozofa ili prvim historiografijama filozofije. Međutim, Dils, kao i veći broj istraživača, sve vrste prozних žanrova u kojima se nalaze svedočanstva o najranijoj grčkoj filozofiji razmatraju kao integralni deo doksografskog nasleđa. Ta se istraživanja odnose na sve takve spise – od Teofrasta (oko 371 – oko 287) do Simplikija (oko 490 – oko 560). Takvo okvirno imenovanje posledica je kompleksnosti istraživanja uočenih veza među ovim svedočanstvima. Mnogi pisci drugih literarnih žanrova, u svojim svedočenjima o najranijoj grčkoj filozofiji, pozivaju se na doksografska dela, najčešće na Teofrasta, dok se neki doksogafi pozivaju na svedočanstva izložena u drugim literarnim žanrovima.

Rad Hermana Dilsa na izučavanju spisa u kojima nam se nude svedočanstva o najranijoj grčkoj filozofiji predstavlja ključni događaj u istoriji tog izučavanja. Međutim, njegov rad nije bez prethodnika. Već u prvim pokušajima da se sačine istorije najranije grčke filozofije polako se počelo prelaziti sa pukog korišćenja spisa koji nam svedoče o toj filozofiji na izučavanje samih tih spisa i na njihovo poređenje, datiranje, procenu verodostojnosti itd.

14 Procli Diadochi, 1873, *In primum Euclidis Elementorum librum commentarii*, Lipsiae: Taubneri. 157, 10; 250, 20; 299, 1; 352, 14.

15 Dils je sačinio prvu obimnu zbirku doksografija, vidi: Diels, H., 1879, *Doxographi graeci*, Berolini: Opus Academiae litterarum regiae Borussicae. Oslanjajući se na razliku između biografskih svedočanstava o filozofima i prikaza samih učenja, koju je načinio Diogen Laertije, Dils je ovu drugu vrstu prikaza nazvao doksografijama (vidi. stranu V).

Među najranije značajne novovekovne pokušaje da se izloži istorija filozofije spada delo *Historiae philosophicae* holandanina Georga Horna objavljeno 1655. godine.¹⁶ On se smatra jednim od pristalica takozvane holandske filološke škole. Naime, u Holandiji su se, posebno u Lajdenu, u 17. veku, naročito razvila filološka istraživanja. Predmet filoloških analiza najpre je bio tekst Biblije. Međutim, odmah potom su počele da se razvijaju filološke analize i drugih tekstova starine, pa i filozofskih. U svojoj obradi tekstova starine posebno se insistiralo na tri stvari: na principu egzaktnosti, na principu sveobuhvatnosti i na ideji kontinuiteta. I Georg Horn je, pišući svoju istoriju filozofije, nastojao da zadovolji ove principe.

Ono što je značajno jeste činjenica da on u prvoj knjizi svog spisa postavlja pitanje izvora filozofije. Pošto je njegov rad čvrsto vezan uz filološku tradiciju, pitanje o izvorima odnosilo se na to gde nalazimo prve filozofske tekstove. Shematski gledano, njegovo razmatranje se dobrim delom podudara sa današnjim običajem da se u delima posvećenim najranijoj grčkoj filozofiji na početku celog razmatranja nalazi razmatranje o (tekstualnim) izvorima svedočanstava o toj filozofiji. Horn svoj prikaz istorije filozofije počinje od, kako on kaže, varvarske filozofije, koja je, po njemu nastala posle potopa, dok grčku filozofiju smešta između judejske i rimske, zatim prelazi na hrišćansku filozofiju, a celo razmatranje završava prognozom njene budućnosti. U Holandiji je 1658. godine izašla i knjiga Gerarda Fosiusa (Vossius, G.) *De philosophiae et philosophorum sectis*.¹⁷

Zanimljivu, i u to vreme vrlo uticajnu, istoriju filozofije izdao je, iste godine kad i Georg Horn svoju, englez Tomas Stenli (Stanley, T).¹⁸ Za razliku od Hornovog dela, koje je štampano na latinskom, Stenlijevo delo izdato je na engleskom jeziku. Ova istorija je vrlo široko korišćena, a prevedena je na latinski i neke druge jezike. Stenlijeva istorija filozofije bavi se samo filozofijom koja počinje sa Talesom i završava se Helenizmom. To je za njega *area philosophica*. Zanimljivo je napomenuti da on kao svoje izvore navodi veći broj dela koja se i danas smatraju najvažnijim. Pored toga što u predgovoru pominje Aetija (ne kazujući ništa o tome kako je došao do zaključka da je takav doksograf postojao), on, pored ostalih, još navodi Diogena Laertijea, Klitomaha, Plutarha, Sotiona, Jambliha, Klimenta Aleksandrijskog, Stobeja, Teodoreta, Herodota itd. On se, međutim, u organizaciji izlaganja u osnovi oslanja na Diogena Laertijea.

16 Hornii, Georgii, 1655, *Historiae philosophicae libri VII: De origine, successione, sectis et vita philosophorum ab orbe condicio ad nostram aetatem agitur*, Lungduni Batavorum, apud Johannem Elsevirium. Već iz podnaslova knjige je jasno da tu reč o složenom prikazu koji u sebi sadrži i doksografske i biografske, kao i diadohograske elemente.

17 Vossius, J. G., 1658, *De philosophiae et philosophorum*, Hagae-Comitis: Apud Adrianum Vlack.

18 Stanley, T., 1656, *The History of Philosophy*, London: Humphry Moseley, and Thomas Dring.

Izlažući učenja pojedinih filozofa Stenli se precizno poziva na izvore, a to pozivanje štampano je sa leve ili desne strane teksta glavnog izlaganja (Taj način upućivanj na izvore predstavlja preteču danas uobičajenih fusnota). Sa detaljnim pozivanjem na izvore, njegovo izlaganje Talesove filozofije iznosi ukupno 29 stranica, što je za to vreme, kao i za većinu ranih doksografija vrlo obimno. U prikazu njegove filozofije Stenli se, recimo, poziva na Aristotela, Klimenta, Hipolita, Plutarha, Cicerona, Stobeja, Diogena Leartijea itd. Kada je, na primer, reč o Talesovim zaslugama za razvoj geometrije, on se takođe oslanja na gorepomenuto Proklovo svedočanstvo.¹⁹ Stenli se, dakle, izričito oslanja na svedočanstva na koja se, u svojim pokušajima da prikažu Talesovu misao, oslanjaju i današnji istoričari filozofije. Sem Talesa, Stenli od najranijih grčkih filozofa, koji se obično danas navode u pregledima istorije filozofije, zasebno obrađuje još Anaksimandra i Anaksimena. On veliki prostor posvećuje, recimo, Solonu, dok uopšte posebno ne obrađuje Pitagoru, Heraklita, Parmenida, Zenona, Melisa itd. Njegovo izlaganje završava se ustanovljavanjem postaristotelovskih škola i izlaganjem njihovih početnih učenja.

Posle toga je objavljen čitav niz istorija filozofije, obimnih kompendijuma, ali su počeli da se objavljuju i radovi koji su se ticali kritike izvora i ispravne metode izlaganja istorije filozofije.²⁰ Tada je počeo da izlazi i prvi časopis koji se bavio istorijom filozofije, uključujući i razmatranje izvora za njenu istoriju. Pokrenuo ga je izuzetni polihistor tog doba Kristof August Hojman (Heumann, A. Ch. / 1681-1764/).²¹

Međutim, tek početkom devetnaestog veka počinje na nemačkom jezičkom području detaljnije navođenje izvora za najstariju grčku filozofiju praćeno obimnim navodima fragmenata na originalnom jeziku. U to vreme u nemačkim zemljama počinje predan rad na prikupljanju i objavljivanju spisa starine, kako na grčkom i latinskom, tako i na hebrejskom i arapskom jeziku. Mnogi tada prikupljeni tekstovi nisu ni do danas prevedeni na neki od evropskih jezika. Publikovanje ovih tekstova udahnulo je nov život pokušajima da se izlaganju najstarije grčke filozofije pristupi nakon detaljnije kritike izvora za naša znanja o toj filozofiji. Najznačajnije istorije grčke filozofije, u kojima se kritički razmatraju i detaljno u originalu navode

19 Stanley, T., 1656, p. 15-16.

20 Vidi o tome u: Braun, L., 1990, *Geschichte der Philosophiegeschichte*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, S. 99-215. Vidi, takođe, i hronološku bibliografiju dela u kojima se izlaže istorija filozofije, kao i rasprava o problemu istorije filozofije od 13. veka do izdanja Hegelovih *Predavanja o istoriji filozofije* iz 1833. godine (S. 391-407).

21 Heumann, A. Ch., 1715-1723, *Acta philosophorum, das ist gründliche Nachrichten aus der Historia philosophica, nebst beygefügten Urtheilen von denen dahin gehörigen alten und neuern Bücher*, 18 vols, Halle.

doksografska i druga svedočanstva o toj filozofiji objavili su, pored ostalih, Brandis (Brandis, A. Ch.),²² i Eduard Celer (Zeller, E.).²³

Tada se se u nemačkoj posebno razvila takozvana *Quellenforschungen*, odnosno istraživanja izvora. Kada je reč o istraživanju i analizi izvora za najraniju grčku filozofiju, onda se, kao što smo već rekli, ključni doprinos mora priznati istraživačima Hermana Dilsa. Nama danas poznata i često korišćena knjiga *Fragmenti predsokratovaca*, koju je Dils prvi put objavio 1902. godine, ima prilično jasnu predistoriju. Dils je, naime, najpre sakupio sva njemu tada poznata svedočanstva o toj filozofiji, zatim je obavio njihovu temeljnu analizu, a pre svega se posvetio analizi uočenih sličnosti između tih svedočanstava. Sve to je on 1879. godine objavio u grandioznoj monografiji koju je nazvao *Doxographi Graeci*.²⁴

Među ostalim svedočanstvima Dils publikuje i analizira ranije uočenu veliku sličnost između Pseudo-Plutarhovog dela, koje se najčešće naslovljava sa *Placita Philosophorum* (datiranje dela je dosta nepouzđano)²⁵, a koje prenosi Eusebije u svom delu *Praeparatio Evangelica*²⁶, Stobejevog (peti vek n. e.) dela *Antologija*²⁷ i Teodoretovog dela *Greacorum affectionum curatio*.²⁸

Poredeći prva dva spisa Dils dolazi do zaključka da oni ne mogu jedan drugom biti izvor, već da bi morao postojati neki njihov zajednički izvor. Do tog zajedničkog izvora Dils dolazi poredeći Pseudo-Plutarhov i Stobejev spis sa Teodoretovim, pošto ovaj poslednji na tri mesta kao svoj izvor pominje Aetija.²⁹ On misli da se na osnovu u gornjoj slici prikazane analize može saznati nešto više o tome kako je izgledala Aetijeva doksografija, nazvana sa *Placita*. Teza o Aetijevoj doksografiji bila je nova. Međutim, Dils je prihvatio i tezu starijih izučavalaca doksografija da kasnije doksografije imaju svoj zajednički izvor u nekoj ranijoj koja je bila dostupna Ciceronu i njegovoj generaciji filozofa. Te starije spise nazvao je *Vetusta*

22 Brandis, A. Ch., 1844, *Handbuch der Geschichte der Griechisch-Romischen Philosophie*, Berlin: Reimer.

23 Zeller, E., 1852, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Tubingen: Verlag von Ludvig Friedrich Fues.

24 Diels, H., 1879, *Doxographi Graeci*, Berolini: G. Reimeri.

25 Vidi prevod: Plutarch, 2012, *Sentiments concernig nature with which philosophers were delighted*, Adelaide: University of Adelaide. <http://ebooks.adelaide.edu.au/p/plutarch/nature/index.html>; Eusebije nam je sačuvao još jedan Pseudo-Plutarhov spis u kojem se ukratko iznose svedočanstva o najranijoj grčkoj filozofiji. Vidi: Pseudo-Plutarch, *A Patchwork*, in: Plutarch, 1969, *Moralia* XV, London/Cambridge (Mass.): W. Heinemann LTD/Harvard University Press.

26 Eusebii, 1903, *Evangelicae praeparationis*, Oxonii: E typographeo academico, B. I, ch.7-8.

27 Ioannis Stobaei, 1855, *Florilegium*, Lipsiae: Taubneri.

28 Theodreti, 1904, *Greacorum affectionum curatio*, Lipsae: Teubneri.

29 Theodreti, 1904, II 95, IV 31, V 16.

Placita. On je verovao da *Vetusta Placita* predstavljaju preradu Teofrastovog dela *Phusikon doxai*, o kojem ćemo nešto više reći u narednim pasusima. Neki današnji istraživaču tu hipotezu smatraju krajnje neuverljivom.³⁰

Međutim, Dils je prihvatio i tezu da svi doksografski spisi imaju svoj krajnji izvor u izgubljenom Teofrastovom delu *Phusikon doxai*. Tu tezu zastupali su već Dilsov *Doktorvater* Herman Uzener³¹ (Usener, H.), zatim, Eduard Celer, a još ranije Kriše (Krische, B. A.).³² Naslov ovog Teofrastovog dela mogao bi se prevesti sa *Mnjenja (ili učenja) fizičara*. Dils je takođe sačinio zbirku od onih mesta u delima kasnijih doksografa na kojima se oni pozivaju na Teofrasta. On je tu zbirku objavio u *Doxographi Graeci*. U produžetku te zbirke Dils objavljuje i Teofrastov spis *De sensibus*,³³ koji se bavi istorijom razmatranja problema čulnosti od Parmenida do Platona. Reč je o problemski orijentisanom doksografskom spisu, čije izlaganje se odvija dosta slično goreopisanoj metodologiji koju je preporučivao Aristotel, pa Dils veruje da bi to delo moglo biti deo *Phusikon doxai* ili bi bar moglo biti model koji bi nam poslužio za rekonstrukciju celine te doksografije.

Analizom uzajamnog odnosa doksografskih svedočanstava Dils dolazi do zaključka da su ta svedočanstva najpodrobnije i najminucioznije izložena kod Teofrasta, dok kasnije prikazi, i pored unošenja učenja filozofa koji su živeli nakon Teofrasta, postaju sve sažetiji i siromašniji. Prema Dilsu, dakle, i onima koji ga u tome slede, antička doxografska tradicija, u kojoj su nam sačuvana svedočanstva o učenjima većeg broja najranijih grčkih filozofa, počinje sa Teofrastovim delom *Mnjenja fizičara*.

Međutim, neki autori misle da se ovakva vrsta svedočanstva može sresti i pre Teofrasta. Mansfeld (Mansfeld, J.), na primer, smatra da bi neka vrsta proto-doksografa mogli biti sofisti Gorgija i Hipija.³⁴ Kada je reč o Gorgiji on nas upućuje na svedočanstvo izloženo u Pseudo-Aristotelovom tekstu *O Melisu, Ksenofanu i Gorgiji*. Naime, na početku onog dela izlaganja koje se tiče Gorgije, anonimni autor spisa piše sledeće: “Da bi dokazao da ništa ne postoji, on [Gorgija] kombinuje

30 Mansfeld, J., „Doxography of Ancient Philosophy“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/doxography-ancient/>>.

31 Usener, H., 1858, *Analecta Theophrastea*. Diss. Bonn, in: Usener, H., 1965, *Kleine Schriften I*, Osnabruck: Otto Zeller.

32 Krische, B. A., 1840, *Forschungen auf dem Gebiete der Alten Philosophie*, I: *Die Theologischen Lehren der Griechischen Denker. Eine Prüfung der Darstellung Cicero's*, Göttingen: Dieterich.

33 Theofrasti, *De sensibus*, in: Diels, 1879, 499-527. O metodu Teofrastovog izlaganja vidi: Baltussen, H., 2000, *Theophrastus against The Presocratics and Plato*, Leiden: Brill, p. 31-70.

34 Mansfeld, J., 1990, *Studies in the Historiography of Greek Philosophy*, Assen/Maastricht: Van Gorcum. p. 22-64.

stavove koje su sačinili različiti ljudi, u kojima se u raspravi o problemu bića jasno iznose kontradiktorne tvrdnje; jedni kažu da je biće jedno, i da nije mnoštvo, drugi da je mnoštvo i da nije jedno, neki da nije nastalo, a drugi tvrde da jeste; on pokušava da izvuče svoje zaključke iz obe strane.”³⁵ Kada je reč o tim različitim ljudima, pominju se samo Zenon i Melis. Evo šta tu dalje piše: “Da bi pokazao da biće nije ni jedno niti da ih je više, niti da je nerođeno niti da je rođeno, on to pokušava dokazati delimično polazeći od Melisa, a delimično od Zenona.”³⁶ I u ovome bi se mogao videti razlog zašto skeptici Gorgiju svrstavali među najvažnije preteče svoga učenja. Ovo svedočenje nije jednoznačno kada je reč o tome da li je Gorgija sačinio neki spis doksografskog žanra. Pre je reč o tome da je iznošenje učenja prethodnika sačinjavalo sastavni deo njegove filozofske metodologije.

Kada je reč o Hipiji, izgleda da je on sačinio neko čisto doksografsko delo. Svoju tezu da stvari stoji tako Mansfeld obrazlaže pozivanjem na ono što o tome kaže Kliment Aleksandrijski, a on nam kaže da je Hipija, razmatrajući učenja prethodnika, govorio i sledeće: “Neke od ovih stvari mogao je kazati Orfej ili, na sažet i nesređen način, Muzej; neke su mogli reći Hesiod ili Homer ili drugi pesnici; neke Grci ili strani prozni pisci. Ali od svih tih kazivanja ja ću sačiniti zbirku onih najznačajnijih i blisko povezanih pasusa, i ja ću od njih sačiniti neko novo i mnogolično gledište”.³⁷ Da je Hipija, po svemu sudeći, napisao takvu zbirku svedoči nam i Diogen Laertije.³⁸ On je izgleda sačinio problemski-orijentisanu antologiju stanovišta iz proznih i poetskih tekstova filozofa i pesnika.

Za razliku od Hipije, koji je u prikazu ranijih učenja insistirao na onome što im je zajedničko, na njihovom slaganju i kontinuitetu, Gorgija naglašava neslaganje i nerazrešivu nepomirljivost između učenja pojedinih filozofa. Filozofi se, smatrao je on, ne mogu složiti oko toga da li je stvar jedna ili ih je beskonačno mnogo, da li su stvari nastale ili nisu nastale, da li kretanje postoji ili ne postoji. Pored toga što smatra da se odjeci Gorgijinog i Hipijinog proto-doksografskog rada mogu naći i u Palatonovim i u Aristotelovim delima, Mansfeld nas uverava da su taj rad prevideli i Dils i kasniji istraživači.³⁹

35 Ps.-Aristotle, 1963, *De Melisso, Xenophanes, Gorgia*, 979a 14-18., in: Aristotle, 1963, *Minor Works XIV*, Cambridge Mass./London: Harvard University Press/W. Heinemann LTD.

36 Aristotle, *Met.*, 979a 23-25.

37 Clement, *Stromatais*, VI, 15.

38 Diogen Laertije, 1979, I, 24.

39 Mansfeld, J., 2010, *Doxographical Studies, Quellenforschungen*, Tabular Presentation and Other Varieties of Comparativism, in: Mansfeld, J./Runia, T. D., (Ed.) *Aätiana – The Method and Intellectual Context of a Doxographer* Vol. III, Leiden/Boston: Brill, p. 13.

Dela hrišćanskih autora

Izvor znanja o učenjima najranijih grčkih filozofa predstavljaju i dela hrišćanskih autora koji o njima svedoče u kontekstu svoje kritike, kako oni kaže, paganske, heretičke misli. U takva svedočanstva spadaju, na primer, *Stromata* Klimenta Aleksandrijskog (drugi vek nove ere). Svedočenja o najranijoj grčkoj misli ovde se iznosi u kontekstu optužbi za plagiranje Jevreja, kao i optužbi za uzajamno plagiranje između samih grčkih filozofa.⁴⁰ U takve izvore takođe spada Hipolitovo (treći vek nove ere) delo *Pobijanje svih hereza*.⁴¹ Od najranijih grčkih filozofa koji nas zanimaju, Hipolit izlaže učenja Talesa, Anaksimandra, Anaksimena, Pitagore, Ksenofana, Heraklita i Parmenida. On ova učenja u prvoj knjizi izlaže u dosta neutralnom tonu, ali ih kasnije, zajedno sa svim drugim paganskim učenjinja, odbacuje kao heretična.

Druge vrste svedočanstava

Ovde bi se još mogle pomenuti filozofske biografije, diadohografije ili herezografije, spisi o filozofskim školama ili sektama i sl. Kada je reč o već pominjanom delu Diogena Laertijea, onda se može reći da je ono sastavljeno od vrlo različitih žanrova. Ono je delom doksografsko, delom biografsko, delom herezografsko, a ponegde, kao u slučaju prikaza Epikurovog učenja, i čisto dokumentarno. Izlaganje celog dela je klasifikovano prema školama, onako kako ih pisac shvata. Ljude su u staro vreme, kao što je to često slučaj i danas, naročito intrigirali životi poznatih filozofa. Izgleda da je poseban interes vladao za Pitagorin život, tako da o njegovom životu imamo sačuvane tri biografije. Jednu je izložio Diogen Laertije⁴² (oko 200.), drugu Porfirije (oko 270.), a treću Jamblih (oko 300.).⁴³ Pošto malo znamo o Pitagorinom životu, i pošto su se o njegovom životu i putovanjima na istok ispredale legende, ovi prikazi njegovog života liče na neku vrstu filozofskih hagiografija. Diogen Laertije se često poziva na neke diadohografije, odnosno takav žanr prikazivanja filozofskih učenja u kojima su učenja prikazana u formi

40 Clement of Alexandria, *The Stromata, or Miscellanies*, in: *Ante-Nicene Fathers*, Vol. 2., Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.pdf>

41 Hippolytus., *The Refutation of All Heresies*, I, 6. , in: *Ante-Nicene Fathers* Vol. 5, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.pdf>

42 Diogen Laertije, 1979, VIII, 1.

43 Porfirijevu i Jamblihovu biografiju vidi u: Guthrie, S. K. (Ed. And Transl.), 1987, *The Pythagorean Sourcebook and Library*, Grand Rapids, Michigan: Phanes Press. Srpski prevod Jambliha: Jamblih, 2012, *Pitagorin život* (prev. Tasić, M.), Beograd: Dereta.

filozofskog sledbeništa koje se tiče njegovog osnovnog jezgra. On se naročito često poziva na Sotionovu diadohografiju.

Zaključak

Danas je neodgovorno prići iole obimnijem prikazu učenja najranijih grčkih filozofa bez razmatranja i kritike teksta na kojem su svedočanstva o tim učenjima sačuvana. Zbirke svedočanstava o ovoj filozofiji, poput onih koje smo pomenuli na početku našeg izlaganja, krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka podvrgnute su temeljnijem preispitivanju koje počiva na ponovnom detaljnom razmatranju izvora na osnovu kojih su sačinjene. Plod Dilsovog pionirskog rada, izložen u *Die Fragmente der Vorsokratiker*, rezultat je njegovog istraživanja izvora. Više savremenih autora smatra da ova Dilsova zbirka nije potpuna, da klasifikacija na A, B i C fragmente nije uvek dosledna i pouzdana i sl. Sačinjavanje novih zbirki, kao i istorijsko-filozofske studije o najranijoj filozofiji i filozofima, moraju imati u vidu savremena istraživanja izvora. Najveći broj radova koji se bavi tim istraživanjima dolazi od strane holandskih autora, tako da bi se donekle s pravom moglo govoriti o holandskoj doksografskoj školi, koja kao da se oslanja na rad gorepomenjane holandske filološke škole iz 17. veka. Najblistaviji rezultat rada te škole predstavlja trotomno delo *Aëtiana*,⁴⁴ koje su priredili Jap Mansfeld i David Runia (Runia, T. D.). Pored pomenute dvojice, naročito bi trebalo istaći doxografske radove njihovog zemljaka Hana Baltusena (Baltussen, H.)

Drago Đurić

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Literatura

Aristotle, 1963, *De Melisso, Xenophanes, Gorgia*, in: Aristotle, 1963, *Minor Works XIV*, Cambridge Mass./London: Harvard University Press/W. Heinemann LTD.

- 44 Vidi: Mansfeld, J., & Runia, D.T., 1997, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume I: *The Sources*, Philosophia Antiqua 73), Leiden: E. J. Brill. Mansfeld, J., & Runia, D.T., 2009, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume II: *The Compendium*, Philosophia Antiqua 114), Leiden: E. J. Brill. Mansfeld, J., & Runia, D.T., 2010, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume III: *Studies in the Doxographical Traditions of Greek Philosophy*, Philosophia Antiqua 118), Leiden: E.J. Brill.

- Aristotle, 1989, *The Metaphysics*, transl. Tredennick, H., Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Aristotle, 1989, *Topica*, transl. Forster, S. E., Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Baltussen, H., 2000, *Theophrastus against The Presocratics and Plato*, Leiden: Brill.
- Brandis, A. Ch., 1844, *Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie*, Berlin: Reimer.
- Braun, L., 1990, *Geschichte der Philosophiegeschichte*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Clement of Alexandria, *The Stromata, or Miscellanies*, in: *Ante-Nicene Fathers*, Vol. 2., Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.pdf>
- Diels, H., 1879, *Doxographi Graeci*, Berolini: G. Reimeri.
- Diels, H./Kranz, W., 1985, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zurich/Hildesheim: Weidmann.
- Diogen Laertije, 1979, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, Beograd: BIGZ.
- Eusebii, 1903, *Evangelicae praeparationis*, Oxonii: E typografeo academico.
- Guthrie, S. K. (Ed. And Transl.), 1987, *The Pythagorean Sourcebook and Library*, Grand Rapids, Michigan: Phanes Press.
- Heumann, A. Ch., 1715-1723, *Acta philosophorum, das ist gründliche Nachrichten aus der Historia philosophica, nebst beygefügten Urtheilen von denen dahin gehörigen alten und neuern Bücher*, 18 vols, Halle.
- Hippolytus., *The Refutation of All Heresies*, in: *Ante-Nicene Fathers* Vol. 5, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.pdf>
- Hornii, Georgii, 1655, *Historiae philosophicae libri VII: De origine, successione, sectis et vita philosophorum ab orbe condicio ad nostram aetatem agitur*, Lungduni Batavorum, apud Johannem Elsevirium.
- Ioannis Stobaei, 1855, *Florilegium*, Lipsiae: Taubneri.
- Jamblih, 2012, *Pitagorin život* (prev. Tasić, M.), Beograd: Dereta.
- Kirk, G. S./Raven, E. J./Schofield, M., 1982, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Krische, B. A., 1840, *Forschungen auf dem Gebiete der Alten Philosophie, I: Die Theologischen Lehren der Griechischen Denker. Eine Prüfung der Darstellung Cicero's, Göttingen*: Dieterich.
- Mansfeld, J., & Runia, D.T., 1997, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume I: *The Sources*, Philosophia Antiqua 73), Leiden: E. J. Brill.
- Mansfeld, J., & Runia, D.T., 2009, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume II: *The Compendium*, Philosophia Antiqua 114), Leiden: E. J. Brill.
- Mansfeld, J., & Runia, D.T., 2010, *Aëtiana: The Method and Intellectual Context of a Doxographer* (Volume III: *Studies in the Doxographical Traditions of Greek Philosophy*, Philosophia Antiqua 118), Leiden: E.J. Brill.
- Mansfeld, J., 1990, *Studies in the Historiography of Greek Philosophy*, Assen/Maastricht: Van Gorcum.

- Mansfeld, J., 1999, „Sources“, in: *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*, ed. Long, A. A., Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansfeld, J., 2010, Doxographical Studies, *Quellenforschungen*, Tabular Presentation and Other Varieties of Comparativism, in: Mansfeld, J./Runia, T. D., (Ed.) *Äitiāna – The Method and Intellectual Context of a Doxographer* Vol. III, Leiden/Boston: Brill.
- Mansfeld, J., 2012, „Doxography of Ancient Philosophy“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/doxography-ancient/>>.
- Plutarch, 2012, *Sentiments concernig nature with which philosophers were delighted*, Adelaide: University of Adelaide. <http://ebooks.adelaide.edu.au/p/plutarch/nature/index.html>
- Procli Diadochi, 1873, *In primum Euclidis Elementorum librum commentarii*, Lipsiae: Taubneri.
- Pseudo-Plutarch, *A Patchwork*, in: Plutarch, 1969, *Moralia* XV, London/Cambridge (Mass.): W. Heinemann LTD/Harvard University Press.
- Sextus Empiricus, 2000, *Outlines of Scepticism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sextus Empiricus, 2005, *Against the Logicians*, ed. Bett, R., Cambridge: Cambridge University Press.
- Simplicius, 1882, ed. Diels, H., *In Aristotelis Physicorum Commentaria*, Berolini: Reimeri.
- Stanley, T., 1656, *The History of Philosophy*, London: Humphry Moseley, and Thomas Dring.
- Theodoretī, 1904, *Greacorum affectionum curatio*, Lipsae: Teubneri.
- Theofrasti, *De sensibus*, in: Diels, 1879.
- Usener, H., 1858, *Analecta Theofrastea*. Diss. Bonn, in: Usener, H., 1965, *Kleine Schriften* I, Osnabruck: Otto Zeller.
- Vossius, J. G., 1658, *De philosophiae et philosophorum*, Hagae-Comitis: Adrianum Vlack.
- Zeller, E., 1852, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Tubingen: Verlag von Ludvig Friedrich Fues.

Drago Đurić

Testimonies about the Earliest Greek Philosophy

(Summary)

By all accounts all the works of early Greek philosophers were lost forever. Everything we know about their teachings we owe testimonies which have been preserved in the writings of later thinkers. Today it is not possible to seriously consider the earliest Greek

philosophy without consulting studies dealing with testimonies about that philosophy. We will here devote our attention to these testimonies, to their importance, to their classification, history of their researches, as well as state of the research in our time. When it comes to classification of genres of testimonies, we will illustrate the most striking representatives of each of them. Central role in the history of this research played a Hermann Diels. We will highlight the importance and achievements of his research, to say something about his predecessors and successors, as well as today's scrutiny of its grandiose works *Doxographi Graeci* and *Die Fragmente der Vorsokratiker*.

KEY WORDS: Early Greek philosophers, Testimonies, Hermann Diels, Aetius, Theophrastus, Aristotle.